

Uitgebreid signalement

Onder de werktitel 'Handboek Zorgleerlingen' is de laatste drie jaar hard gewerkt aan een handboek, speciaal bestemd voor hen die zich bezighouden met zogenoemde zorgleerlingen binnen de eerste opvang. Daaronder verstaan we niet alleen de docenten die lesgeven aan deze speciale doelgroep, maar ook de (school)begeleiders, coördinatoren en directies die met zorgleerlingen te maken hebben. In dit praktische handboek worden verschillende aspecten van (het werken met) zorgleerlingen belicht. Op het moment van schrijven van dit artikel is bij Uitgeverij Partners het handboek 'Er zit meer in dan je denkt' (want zo is de titel uiteindelijk geworden) zojuist verschenen. Hieronder volgt een korte schets van de inhoud om de lezer alvast een idee van de inhoud te geven. In een later nummer van Alfa-nieuws volgt een uitgebreidere bespreking.

Er zit meer in dan je denkt! **Een handboek voor zorgleerlingen** **in de eerste opvang van het voortgezet onderwijs.**

Mariet Hattink
Het Projectbureau - Rotterdam

Voorgeschiedenis

Na een uitgebreide procedure werd door de centrale regiegroep van Rotterdamse scholen voor vo gekozen voor het onderwerp 'zorgleerlingen' als belangrijk speerpunt. Besloten werd dat er een leerplan voor deze leerlingen geschreven zou worden. Het Projectbureau heeft als gebruikelijke werkwijze om samen met de scholen een aanpak uit te werken (in de praktijk dus) en parallel daaraan een product te maken waarin de in de praktijk getoetste aanpak beschreven staat en waarin ook achtergronden belicht worden etc. Geleidelijk aan vonden de auteurs die term 'leerplan' niet meer passend: het werk werd meer en meer een praktisch 'handboek'.

Onderwerpen

Het 'Handboek Zorgleerlingen' start met een beschrijving van de kenmerken die een zorgleerling van een reguliere leerling onderscheiden. Vervolgens worden aan de hand van deze kenmerken verschillende typen zorgleerlingen gedefinieerd. In een aparte paragraaf wordt de speciale situatie van oudere zorgleerlingen (16- tot 18-jarigen) besproken.

Hoofdstuk 2 bespreekt het spanningsveld waarin onderwijs aan zorgleerlingen zich bevindt. Enerzijds is het belangrijk veel aandacht te besteden aan veiligheid en structuur en rekening te houden met de beperkte cognitieve vaardigheden van een zorgleerling; anderzijds bestaat het risico dat de leerling daardoor niet voldoende uitgedaagd en gestimuleerd wordt: de docent neemt de verantwoordelijkheid voor het leren te veel over. De 'gouden middenweg' tussen afstemmen en uitdagen komt in dit hoofdstuk over didactiek aan bod.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op cognitie. De cognitieve vaardigheden en ontwikkelingen van 'gewone' leerlingen en zorgleerlingen worden tegenover elkaar geplaatst. Maar hier blijft het niet bij: er worden ook voorbeelden gegeven van werkvormen waarmee de cognitieve ontwikkeling van zorgleerlingen kan worden gestimuleerd.

Hoofdstuk 4 behandelt de 'dubbele taak' die zorgleerlingen binnen de eerste opvang te wachten staat: naast te werken aan de ontwikkeling van allerlei schoolse vaardigheden moet de leerling ook en tegelijkertijd werken aan de ontwikkeling van het Nederlands. De accenten worden in dit

hoofdstuk gelegd op de taalaspecten klanken, woordenschat en lezen: deze zijn cruciaal voor de NT2-ontwikkeling én daarmee voor de ontwikkeling van schoolse vaardigheden.

Er is ook een hoofdstuk opgenomen over taalgericht vakonderwijs: waarschijnlijk geen nieuw begrip voor de meeste lezers. Taalgericht vakonderwijs is een didactiek die erop gericht is om zaak- en sectorvakken voor leerlingen beter toegankelijk te maken. Talige drempels worden erdoor verlaagd. Omdat zorgleerlingen in de eerste opvang zeker te maken zullen hebben met talige problemen, biedt taalgericht vakonderwijs juist aan hen handvatten waardoor zij zaak- en sectorvakken beter kunnen volgen.

Hoofdstuk 6 schetst een mogelijke leerstoflijn voor zorgleerlingen. Er worden twee leerstoflijnen onderscheiden: die voor 12- tot en met 15-jarige zorgleerlingen en die voor de 16+-ers. Binnen de twee leerstoflijnen wordt weer een uitsplitsing gemaakt naar de basis- en schakelfase (het eerste en tweede jaar van de eerste opvang). Bovendien wordt er onderscheid gemaakt naar uitstroom: voor leerlingen die naar het praktijkonderwijs gaan is ander lesmateriaal geschikt dan voor leerlingen die naar het vmbo (met leerwegondersteuning) gaan of rechtstreeks naar de arbeidsmarkt. Naast de zogenoemde 'kernmethodes' zijn ook allerlei aanvullende en remediërende materialen opgenomen.

In hoofdstuk 7 worden alle leermiddelen uit de leerstoflijn uitvoerig beschreven. Per leermiddel wordt steeds aangegeven voor welke doelgroep het materiaal geschreven is, aan welke vaardighe(i)jd(en) wordt gewerkt, wat de samenstelling en gevolgde werkwijze van het materiaal is en in welke mate het geschikt is voor 12- tot en met 15-jarigen, dan wel 16+-ers.

Hoofdstuk 8 gaat over intake. Hierin wordt besproken op welke wijze en aan de hand van welk materiaal de intake van (mogelijke) zorgleerlingen kan worden aangepakt. Er wordt ook ingegaan op specifieke aandachtspunten ten behoeve van het signaleren van zorgleerlingen. Naast een 'gewone' wordt ook een verlengde intake geschetst en uiteraard is er ook een paragraaf opgenomen over een mogelijke (verlengde) intake van 16- tot 18-jarigen.

Wanneer een leerling door middel van een gedegen intake op de juiste plek is terechtgekomen, is het natuurlijk zaak zo'n leerling op talig gebied goed te blijven volgen. Over zo'n leerlingvolgsysteem taal, ingebed in

het totale leerlingvolgsysteem en in dienst van een gedegen leerlingbegeleiding, gaat hoofdstuk 9. Er wordt een aanpak van planmatig handelen beschreven en tevens passeren manieren van observatie, registratie en in te zetten toetsmaterialen en toetskalenders de revue.

Hoofdstuk 10 behandelt de doorstroom van zorgleerlingen naar praktijkonderwijs, naar de basisberoepsgerichte leerweg met leerwegondersteunend onderwijs en naar speciale doorstroomprogramma's voor risicoleerlingen. Zowel voor de jongere als oudere zorgleerlingen worden de mogelijke doorstroomtrajecten uitgewerkt. Ook worden de wettelijke kaders geschetst waarbinnen toelating tot de verschillende onderwijstypen zich afspeelt.

Tenslotte wordt in hoofdstuk 11 beschreven hoe onderwijs aan zorgleerlingen in de praktijk organisatorisch vormgegeven kan worden. De voor- en nadelen en praktische consequenties van homogene dan wel heterogene groepsindeling komen aan bod en er worden tips gegeven op het gebied van werken met kernteams en vormgeven van lestabellen en roosters. Ook over facilitering – zorgleerlingen brengen immers extra kosten met zich mee – wordt het een en ander gezegd.

Op de praktijk gericht

De auteurs van het handboek hebben steeds de praktische bruikbaarheid van het boek voor ogen gehad. Ook bij het beschrijven van wettelijke kaders en beschrijvende stukken over cognitieve processen is in de eerste plaats de afweging geweest: is dit interessant en relevant om te weten voor de docent die dagelijks met zorgleerlingen te maken heeft? Dit handboek is echter niet alleen voor docenten bedoeld, maar ook voor (school)begeleiders, coördinatoren en directies. Voor ieder hoofdstuk wordt middels een leeswijzer per lezersgroep aangegeven welke paragrafen interessant zijn.

Voorbeeld uit handboek

In het kader ziet u een gedeelte uit het handboek waarin ingegaan wordt op remediëren en compenseren als didactische middelen voor het onderwijs aan zorgleerlingen. In het schema worden steeds cognitieve kenmerken van zorgleerlingen gekoppeld aan vormen van remediëring en

Tabel 1 *Leerlingenkenmerken en didactische maatregelen*

Cognitieve kenmerken	Remediëren	Compenseren
<ul style="list-style-type: none"> – zelfsturing – selectieve aandacht – geheugen 	<ul style="list-style-type: none"> – aandacht voor (en oefenen van) leren leren en toenemende zelfstandigheid – trainen (hoofdstuk 3) – trainen van het richten van de aandacht – veel herhalen – op veel verschillende manieren aanbieden en herhalen – aanbod via verschillende kanalen (visueel en auditief) aanbieden 	<ul style="list-style-type: none"> – leerlingen bewust richten op relevante aspecten – leeromgeving structureren – duidelijke instructie geven – korte opdrachten geven – veel illustraties gerbuiken
<ul style="list-style-type: none"> – analyseren – structureren – generaliseren – abstraheren – reflecteren – anticiperen 	<ul style="list-style-type: none"> – trainen (zie hoofdstuk 3) – werken volgens VUT-model – aanleren van strategieën – werken met stappenplannen – veel oefenen (met veel herhaling) in relevante situaties die aansluiten bij leef- en belevingswereld – oefenen in combinatie met ander leerstofgebied, bijvoorbeeld sociale en taalvaardigheden – expliciet aandacht schenken aan generalisatie en toepassing 	<ul style="list-style-type: none"> – werken met stappenplannen – leeromgeving en taken structureren – duidelijke instructie geven – leerlingen bewust richten op relevante aspecten – expliciteren van de toe te passen strategieën – aanbieden in vaste volgorde – gebruik maken van taakkaarten – stof aanbieden in kleine stappen – voorstructureren van de toepassing van vaardigheden in andere situaties, zodat de leerlingen niet zelf de relatie hoeven te leggen – concrete lesinhoud bieden – laten leren door doen – veel visuele ondersteuning geven – de leerlingen directe controle en feedback geven op de uitgevoerde taak
<ul style="list-style-type: none"> – vermoeidheid – concentratie – tempo 	<ul style="list-style-type: none"> – werken met concentratieoefeningen en concentratiespelletjes (zie hoofdstuk 3) – afspraken maken over wat af moet zijn in welk tijdsbestek 	<ul style="list-style-type: none"> – gevarieerde oefenstof bieden – doe-opdrachten bieden – zorgen voor succeservaringen – instructies kort en duidelijk houden – instructies vaak herhalen – instructies over meerdere kanalen aanbieden
Sociaal-emotionele ontwikkeling <ul style="list-style-type: none"> – sociale vaardigheid – weerbaarheid – contacten 	<ul style="list-style-type: none"> – trainen sociale vaardigheden – trainen faalangstreductie 	<ul style="list-style-type: none"> – zorgen voor succeservaringen – veilig klimaat bieden
Werkhouding <ul style="list-style-type: none"> – concentratie – hulp vragen – zelfstandigheid – doegericht 	<ul style="list-style-type: none"> – werken met VUT-model – werken aan zelfstandig leren – concentratieoefeningen en spelletjes (zie hoofdstuk 3) 	<ul style="list-style-type: none"> • succeservaringen bieden • competentiegevoel versterken • kleine leerstappen laten zetten • gevarieerde oefenstof bieden • leeromgeving structureren • visueel maken van vorderingen

en compensatie. Dat wil zeggen dat de docent geholpen wordt om te zoeken naar een manier waarop de achterstand of de tekortkoming van de leerling ingehaald kan worden (remediëren)

en/of waarop het onderwijs tegemoet kan komen aan deze situatie (compenseren). Op deze plaats moet nog opgemerkt worden dat alfaleerlingen en alfacursisten niet automatisch

zorgleerlingen zijn, maar dat er wel vaak zorgleerlingen in alfabetiseringsklassen zitten omdat het als de laagste onderwijsvorm wordt gezien.

Er zit meer in dan je denkt
ISBN 90-5819-160-5
Bestelnummer: 160-5
Prijs: € 54,50

Schriftelijk bestellen bij:

Uitgeverij Partners
Postbus 8639
3009 AP Rotterdam
fax: 010-4071644
www.uitgeverijpartners.nl
e-mail: partners@ced.nl

Vit het veld

In het vorige nummer van ALFA-NIEUWS (2002, no 1) gaven Carry van de Guchte en Henny Jellema hun mening over de inzet van de NT2-bloks Woordenschat van Stenvert. Naar aanleiding van die discussie ging Henny zich steeds meer afvragen waarom nu eigenlijk de woordenschat van de Stenvert-bloks wel begrepen en geleerd wordt door haar leerlingen (moeilijk lerende ISK-leerlingen van de Lieven de Keyschool) en waarom de woorden en de tekst van De meester die niet kon schrijven (De krant in de klas – ALFA-NIEUWS 2001 no. 4) niet. In onderstaand fragmenten geeft Henny zo gedetailleerd mogelijk weer hoe zo'n interactie met enkele zorgleerlingen verliep.

Interacties met zorgleerlingen

Henny Jellema

Lieven de Keyschool - Haarlem

Fatima en Abdullah zitten respectievelijk zes maanden en vier maanden bij mij in de klas.¹⁾ Ze hebben beiden iets bijzonders: Fatima is zo'n leerling die heel lang op de vraag : "Hoe heet je?" met "Ja" heeft geantwoord en Abdullah probeert een taalgenoot van hem (Morsal) alles te laten tolken. Fatima heeft bij een test de kwalificatie "zeer zwakke motoriek" gekregen, met het advies haar veel te laten kleuren. Ze stottert ernstig.

Het technisch lezen van het verhaal *Van de meester die niet kon lezen* (een gedeelte daarvan is hiernaast nogmaals afgedrukt) levert eigenlijk geen problemen op. Hoewel Fatima ook stottert met lezen komt ze er toch wel uit.

Dan vraag ik: "Hier staat 'meester'. Wat is een meester?"

Ik: "Kijk hier, lees maar: Er was eens een man die niet kon lezen. Het gaat hier over een man."

Ik wijs naar mezelf en vraag: "Ben ik een man?"

Beide leerlingen zeggen niets en hun

lichaamstaal (ogen, gezicht enz.) lijkt erop te wijzen dat ze geen idee hebben van wat ik bedoel. Dus ik wijs weer op mezelf: "Ik ben een vrouw en meneer Goverse - weten jullie wie meneer Goverse is? - is een man. Meneer Stoel is ook een man en juffrouw Arenda is een vrouw". (Let wel: Dit wordt heel vaak in de klas genoemd. Dit soort algemeenheden verwoord ik dagelijks tegen een ieder die bij me in de buurt komt.)

Ze reageren met een vriendelijke blik, maar "komen niet dichterbij." Nog maar eens..

Ik: "Is een meester een man of een vrouw?"

Ze reageren niet.